

ტიმოთე ბაბაშვილი შოთა რუსთველის შესახებ

შოთა რუსთველის ბიოგრაფიასთან დაკავშირებული ჩვენამდე მოღწეული წყაროები ძირითადად ორად შეიძლება დაჯგუფდეს: 1. ისტორიულ-დოკუმენტური და 2. ფოლკლორული მასალები. რასაკვირველია, ისინი ღირებულებითა და მნიშვნელობით ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავდება, ვინაიდან რამდენადაც ისტორიულ-დოკუმენტური წყაროები უმწირეს ცნობებს შეიცავს – სახელისა და ზედწოდების მოხსენიებით შემოიფარგლება, ფოლკლორული მასალა (თქმულებები, გადმოცემები, ხალხური ლექსები), საზოგადოდ, ხალხურ ფანტაზიას გადმოგვცემს, თუმცა, შესაძლოა, ისინი ისტორიული ფაქტებისა და მოვლენების ხსოვნასაც ინახავდეს; მათი ერთმანეთისაგან გამიჯვნა ამჟამად თითქმის შეუძლებელია. კვლევის საქმეს ისიც ართულებს, რომ არ მოგვეპოვება XVI საუკუნემდეელი ხელნაწერი „ვეფხისტყაოსნისა“.

შოთა რუსთველის ბიოგრაფიის შესახებ შემონახული მწირი ცნობები სამი რიგისაა: 1. ცნობები პოეტის ზედწოდების – **რუსთველის** შესახებ, რომლებიც ამოსავალია ამ პრობლემის საკვლევად, ვინაიდან „ვეფხისტყაოსნის“ დასაწყისსა და დასასრულში სწორედ რუსთველია მოხსენიებული, სახელის გარეშე; 2. ცნობები პოეტის სახელთან – **შოთასთან** – დაკავშირებით, რომელიც ზოგჯერ რუსთველთან ერთად მოიხსენიება, ზოგჯერ – ცალკე; 3. ცნობები **შოთა რუსთველის** შესახებ, რომელთაგან, უწინარეს ყოვლისა, იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის ფრესკის წარწერა იქცევა ყურადღებას. ამავე თვალსაზრისით საინტერესოა შოთას ფრესკულ გამოსახულებათა და ბარელიეფის წარწერების ცნობები: ქვაბისხევის ბაზილიკის ფრესკა, აბიკვის ბარელიეფი და იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის ფრესკა; აგრეთვე, იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის სააღაპე წიგნის მონაცემები შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის შესახებ; ჩვენამდე მოღწეული ისტორიული წყაროები და სიგელ-გუჯრები შოთა რუსთველის ეპოქიდან – „ქართლის ცხოვრების“ ცნობა შოთა თორელის შესახებ, ჭიაბერის დაწერილის, ანუ ჟინვანის სიგელის ხელისმომწერი შოთას ვინაობის შესახებ.

ჩემს სტატიაში განვიხილავ იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის მონაცემებს ტიმოთე გაბაშვილის თხზულების გათვალისწინებით: ტაძრის კედლის ფრესკაზე გამოსახულ შოთა რუსთველის პორტრეტს, წარწერას და ალაპთა წიგნში მოხსენიებულ შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის შესახებ არსებულ ცნობას. ჩემი კვლევა განსხვავებული ვერსიების დამკვიდრებამ განსაზღვრა და იგი, ძირითადად, წყაროთმცოდნეობითი ხასიათისაა, რათა ერთმანეთისაგან გაიმიჯნოს რეალობა და ლეგენდა. ქართველ და საზღვარგარეთის მეცნიერთა მიერ (ზ. ჭიჭინაძე, ვ. ცაფერისი, შ. ამირანაშვილი, ი. დავიდი, ე. მამისთვალიშვილი და სხვ.) გამოთქმულ შეხედულებებში შოთა რუსთველის ბიოგრაფიის შესახებ იერუსალიმურ წყაროთმცოდნეობით მასალათა რეალობა და მათზე დაფუძნებული ლეგენდა აღრეულია; სწორედ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულ შეხედულებებში რეალობისა და ლეგენდის გამიჯვნა მიმდინარეობს საჭიროდ, რაც შეადგენს ამ სტატიის უმთავრეს მიზანს.

უწინარეს ყოვლისა იმის თაობაზე, თუ რამ მოაღწია ჩვენამდე იერუსალიმის ჯვარის მონასტრიდან შოთა რუსთველის შესახებ. ესაა ფრესკა, მასთან განთავსებული წარწერა და სააღაპე წიგნის ჩანაწერი, რაც მისი ბიოგრაფიის ზოგიერთი დეტალის აღსადგენად ცოტა არაა.

ფრესკისა და წარწერის შესახებ. ჯვარის მონასტრის სამხრეთ-დასავლეთის სვეტზე არსებულ ფრესკაზე, რომელიც ზომით პატარაა, დაახლ. 70 სმ-მდე სიმაღლისა, სიგანე 50 სმ-მდე, გამოსახულია მოხუცი ქართველი დიდებული ერისკაცი ძვირფას საერო სამოსელში, იგი მუხლმოდრეკილია ეკლესიის უდიდესი მამების – წმ. მაქსიმე აღმსარებლისა და წმ. იოანე დამასკელის ფრესკათა წინაშე, რომლებიც დიდი ზომისაა – 3 მეტრს აღწევს, ისინი ფეხზე მდგომები მთლიანად არიან გამოსახული კედელზე. მათ ფეხებთან ფრესკაზე გამოსახულ საერო სამოსელში ჩაცმულ ქართველ დიდებულს მხრებზე ყარყუმის ბეწვისსაყელოიანი მეწამული ფერის მანტია აქვს მოსხმული, რომელიც ცრუ სახელოებით თავისუფლად ეშვება; თავზე შავი ფერით გაწყობილი თეთრი ბეწვის ქართული ქუდი ახურავს; მოსასხამი მოყვითალო-მოთეთრო საყელოთია დამშვენებული, ასეთივე ფერისაა სარჩულიც; შეინიშნება, რომ ქსოვილი ძვირფასია, მასზე მაქმანების სახით წითელი ფერის რომბებია გამოყვანილი, რომლებშიც თეთრი მარგალიტებია

ჩასმული. შიდა ჩასაცმელი მომწვანო-მოლურჯო ფერისაა, შემორტყმული აქვს ტყავის ქამარი (ვირსალაძე, 1973: 67).

ფრესკაზე გამოსახული პირი მუხლმოდრეკილი და ხელეზაპყრობილი (ვედრების კომპოზიცია) დგას წმ. მაქსიმე აღმსარებლისა და წმ. იოანე დამასკელის წინაშე. წარწერის აკაკი შანიძისეული წაკითხვა ქარაგმების გახსნის შემდეგ ასეთია: „ამისა დამხატავსა შოთა[ს] შეუნდვნეს ღმერთმან ამინ“. სურათს ზემოთ და წარწერის ქვემოთ, ქარაგმითვე წარწერილია „რუსთველი“. არსებობს სხვაგვარი წაკითხვაც: „ამისა დამხატავსა შეუნდვნეს ღმერთმან ამინ“. წარწერის ზემოთ კითხულობენ „შოთა[ს]“, რაც არასწორია, ხოლო წარწერის ქვემოთ – „რუსთველი“. წარწერა ერთ დროს და ერთი ხელითაა შესრულებული. ჩანს, რომ იგი აღდგენილია და შეცდომებიც ამით უნდა იყოს გამოწვეული. გ. არაბულმა ქარაგმაში „შ-ს“ ივარაუდა, რომ შესაძლოა ქარაგმა სხვაგვარადაც გაიხსნას: „შეიწყალნეს“ (არაბული, 1992: 94-96), რაც წარწერაში კიდევ უფრო მეტი შეცდომის საფუძველს ქმნის, ამიტომ ყველაზე სწორ წაკითხვად აკაკი შანიძისეულ ვარიანტს მივიჩნევ.

წარწერა ორი ნაწილისაგან შედგება: პირველ ნაწილში აღნიშნულია, რომ შოთა არის მონასტრის მომხატველი, ე. ი. მომხატვინებელი, და მისთვის ღვთისაგან შენდობის თხოვნაა ასახული. წარწერის მეორე ნაწილი მხოლოდ ერთი სიტყვისაგან შედგება: რუსთველი, რაც პორტრეტზე გამოსახული პირის ვინაობაზე მიუთითებს. წარწერის ორივე ნაწილი შეეხება სვეტზე გამოსახულ პირს და მის ღვაწლს ასახავს: ეს პირი ჯვარის მონასტრის მომხატვინებელი შოთა რუსთველია; ე. ი. საეჭვო არაა, რომ ამ წარწერის „შოთა“ სწორედ შოთა რუსთველს გულისხმობს. წარწერის სიტყვა „დამხატავი“ ნიშნავს მომხატვინებელს, რომელმაც მონასტრის ფრესკების მოხატვისათვის ხარჯი გასწია.

გადმოცემების საფუძველზე სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრება, რომ პოეტი სიცოცხლის მიმწუხრს იერუსალიმში გაემგზავრა, ბერად აღიკვეცა, იქვე აღესრულა და იქვეა დასაფლავებული, დოკუმენტურად ვერ მტკიცდება, ვერ ვიტყვით, თუ რამდენად შეესაბამება იგი სიმართლეს, რადგან ფრესკაზე გამოსახული ქართველი დიდებული ერისკაცის სამოსელშია გამოწყობილი. თანაც რუსთველს, როგორც ერთ-ერთ დიდ ვაზირს, მეჭურჭლეთუხუცესს, შეეძლო საქართველოდანვე წარემართა მონასტრის შეკეთება-განახლე-

ბისათვის საჭირო საქმიანობა. როგორც მეჭურჭლეთუხუცესს, მას ევალებოდა კიდევ ქართულ ეკლესია-მონასტრებზე, მათ შორის ჯვარის მონასტერზე, ზრუნვა. ამას სხვადასხვა პირის მიერ სხვადასხვა მონასტრისათვის გაწეული ღვაწლიც მოწმობს, მაგრამ ამისთვის მეცენატის მონასტერში ყოფნა და მის მიერ მონახულება აუცილებელი არ იყო, რადგან მისი გაღებულ ხარჯით მის ჩაუსვლელადაც სავსებით შესაძლებელი იყო ტაძრის აშენებაც და განახლებაც. იერუსალიმში შოთა რუსთველის ჩასვლა შეიძლება ვივარაუდოთ, მაგრამ საამისო დამამტკიცებელი საბუთები არ მოგვეპოვება.

ყველაზე მნიშვნელოვანი წყარო, პირველი ცნობა ჯვარის მონასტერში შემორჩენილი შოთა რუსთველის ფრესკისა და წარწერის ინტერპრეტაციისათვის XVIII საუკუნის შუა ხანების ქართველ სასულიერო პირს, თბილელ ეპისკოპოსს ტიმოთე გაბაშვილს ეკუთვნის. მან 1757-1758 წლებში იმოგზაურა ახლო აღმოსავლეთში, შემოიარა ქართული მონასტრები და პალესტინის ქართული ტაძრების აღწერისას ჯვარის მონასტერში არსებული ფრესკის შესახებ აღნიშნა: „ჯვარის მონასტერი დაძველებულა და გუმბათს ქვეით სვეტნი გაუახლებია და დაუხატვინებია შოთამს რუსთველს, მეჭურჭლეთ უხუცესს[ს], თითონაც შიგ ხატია მოხუცებული“ (გაბაშვილი, 1956: 80). იგი შოთა რუსთველის ფრესკის ზუსტ აღგიღს არ უთითებს, არც წარწერას იმოწმებს. მან სხვაგანაც აღნიშნა: „მუნ ხატია შოთა რუსთველი, მეჭურჭლეთუხუცესი“ (გაბაშვილი, 1956: 82). მიუხედავად იმისა, რომ ტ. გაბაშვილის ეს ცნობები ძალზე მოკლე და ძუნწია, მაინც რამდენიმე მნიშვნელოვან ფაქტს გვამცნობს: 1. შოთა რუსთველის ფრესკა მოთავსებულია ჯვარის მონასტერში; 2. ფრესკაზე გამოსახული პირი მოხუცია; 3. იგი მას მიიჩნევს მეჭურჭლეთუხუცესად; ე. ი. აიგივებს პოეტ შოთა რუსთველს და მეჭურჭლეთუხუცეს შოთას, რის საფუძველი ჯვარის მონასტრის სვინაქსრის წიგნში არსებული აღაპია, რომელშიც მოხსენიებულია შოთა მეჭურჭლეთუხუცესი; ეს ფაქტი კი იმასაც მოწმობს, რომ XVIII საუკუნის შუა წლებში არსებობდა ტრადიცია შოთა რუსთველისა და შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის იგივეობის შესახებ; 4. შოთა რუსთველს ჯვარის მონასტრის მთავარი ტაძრის სვეტები განუახლებია და მოუხატვინებია, ტექსტში დამოწმებული სიტყვა „სვეტნი“ მრავლობით რიცხვშია, რაც იმას ნიშნავს, რომ გუმბათის ქვედა ოთხივე ძირითად, საყრდენ სვეტზეა საუბარი; ე. ი. ტ. გაბაშვი-

ლი შოთა რუსთველს ჯვარის მონასტრის შემკეთებელ-მომხატვინებლად (რესტავრატორად) მიიჩნევს; 5. ყველაზე მთავარი ისაა, რომ, მისი აზრით, ფრესკაზე გამოსახული შოთა რუსთველი არის, როგორც თავად ამბობს, „ლექსთა ბოროტთა მთქმელი“ და ქრისტიანობის გამრყენელი, რაშიც, ცხადია, „ვეფხისტყაოსანს“ და მის მცდარად, უფრო სწორად, თავის ინტერპრეტირებულ ტექსტს გულისხმობს; იგი რუსთველს სასიკეთოს არაფერს (გგულისხმობ შოთა რუსთველის მიერ ჯვარის მონასტრის ფრესკათა განახლებას) მიაწერდა, თუ საამისო უტყუარი საბუთი არ ექნებოდა; მეტიც, მან ვახტანგ მეექვსე, „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი გამომცემელი და კომენტატორი, უდიერად მოიხსენია, როდესაც განაცხადა და ქართლის მეფე უმეცრად მიიჩნია: „უწინარეს ჩვენსა უმეცართა საღმრთოდ თარგმნეს ბოროტი ლექსი მისი“; 6. ტ. გაბაშვილის ზემოთ დამოწმებული ცნობა შოთა რუსთველის იერუსალიმში ყოფნის, ბერად აღკვეცისა და იქ დაკრძალვის შესახებ არაფერს გვეუბნება.

დაისმის კითხვა, საიდან მოიპოვა ეს ცნობები ტ. გაბაშვილმა? განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მის მონათხრობში შოთას მეჭურჭლეთუხუცესობაა. რაკი ტ. გაბაშვილმა აღნიშნა, რომ შოთა რუსთველი მეჭურჭლეთუხუცესია, ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის ალაპებს, უფრო ზუსტად, ალაპთა წიგნს, რომელშიც ერთ-ერთი მოსახსენებელი შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის სახელზეა შეტანილი, უთუოდ გაეცნობოდა. ამავე დროს, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ტ. გაბაშვილისთვის ჯვარის მონასტრის ცნობები, თვით ჯვარის მონასტერიც, მანამდე უცნობი იყო. ამას მისი ჩანაწერების სხვა ეპიზოდებიც მოწმობს, რადგან იგი გაკვირვებას და აღფრთოვანებას გამოთქვამს მონასტრის ხილვის გამო მისი აღწერა-დახასიათებისას, გაკვირვებულია შოთა რუსთველის ღვაწლითაც, მისადმი კრიტიკული დამოკიდებულების მიუხედავად. ყოველივე ეს ის პოზიტიური დებულებებია, რომლებიც ნათელი ხდება ტ. გაბაშვილის შრომის გაცნობისას, მიუხედავად იმისა, რომ სხვა წყაროებით მათი გადამოწმების საშუალებას მოკლებულნი ვართ. ტ. გაბაშვილის ცნობათა სისწორე შემდგომი ხანის მეცნიერულმა კვლევებმა ეჭვიმუტანლად დაადასტურა.

შოთა რუსთველის ფრესკის, წარწერისა და ალაპთა წიგნში მისი მოხსენიების შესახებ ტიმოთე გაბაშვილის ცნობების

შემდეგ, ვფიქრობ, რომ საკითხის უკეთ გასააზრებლად მნიშვნელოვანია თეიმურაზ ბაგრატიონის ცნობა შოთა რუსთველის ჯვარის მონასტერთან კავშირის შესახებ. ცნობილია, რომ თეიმურაზ ბაგრატიონი იერუსალიმში არ ყოფილა, მაგრამ მაინც მეტად ღირებულია მისი მოსაზრება, რომ შოთა რუსთველი ჯვარის მონასტერში დაემკვიდრა, უამრავი რამ შესწირა მას, დიდი სათნოებით აღესრულა ერისკაცობაშივე და იქვე დაკრძალეს. მისი სიტყვით, შოთა რუსთველი, მეჭურჭლეთუხუცესი, – ისიც აიგივეებს პოეტ რუსთველსა და მეჭურჭლეთუხუცეს შოთას, – „წარვიდა წმიდად იერუსალიმად, და შევიდა მონასტერსა შინა ქართველთასა, რომელიცა აღშენებულ არს სახელსა ზედა ცხოველსმყოფელისა ჯუარისასა, და განაახლა მონასტერი იგი და იყოფოდა იგი მონასტერსა შინა ჯუარისასა ვიდრე აღსრულებადმდე მისსა, თუმცა სახითა ერისკაცისათა და დაეფლა მუნვე ჯუარის მონასტერსა შინა დიდსა ეკლესიასა, სადაცა შინაგან ეკლესიისა კედელსა ზედა გამოხატულ არს სახეი მისი და ჰსჩანს ვიდრე მოდღეინდელად დღემდე“ (ბაგრატიონი, 1960: 18). თეიმურაზ ბაგრატიონის ამ მსჯელობაში საყურადღებო რამდენიმე ფაქტია: 1. შოთა რუსთველი წავიდა იერუსალიმში და ჯვარის მონასტერში იმყოფებოდა; 2. მან განაახლა მონასტერი; 3. იგი იქ დარჩენილა აღსრულებამდე, ე. ი. შოთა რუსთველი იერუსალიმში აღესრულა; 4. შოთა რუსთველი საერო პირად აღსრულებულა; 5. იგი დაკრძალულია ჯვარის მონასტერში, დიდ ეკლესიაში; ეს პირველი წერილობითი ცნობაა შოთა რუსთველის იერუსალიმის ჯვარის მონასტერში ერისკაცად ცხოვრება-მოდვაწეობის, გარდაცვალებისა და დაკრძალვის შესახებ; 6. შოთა რუსთველის ფრესკა გამოსახულია ჯვარის მონასტრის კედელზე; 7. თეიმურაზ ბაგრატიონის სიცოცხლეში ეს ფრესკა ჯერ კიდევ იხილვებოდა.

ტ. გაბაშვილისა და თეიმურაზ ბაგრატიონის მიერ მოწოდებულ ცნობათა შორის განსხვავებაა: ტ. გაბაშვილი არაფერს ამბობს შოთა რუსთველის იერუსალიმში ყოფნის, იქ ცხოვრება-მოდვაწეობისა და გარდაცვალების შესახებ, არც ჯვარის მონასტერში მისი საფლავის შესაძლო არსებობის შესახებ საუბრობს, რაზეც თეიმურაზ ბაგრატიონი ამახვილებს ყურადღებას. ჩვენთვის უცნობია, თუ რას ემყარება თეიმურაზ ბაგრატიონის ცნობა შოთა რუსთველის იერუსალიმში ცხოვრების, იქ გარდაცვალებისა და დაკრძალვის შესახებ.

ტ. გაბაშვილის შემდეგ შოთა რუსთველის ფრესკა აქ XIX საუკუნეშიც უნახავთ, ოღონდ წარწერა შებღალული ყოფილა. 1845 წელს ნიკოლოზ ჩუბინაშვილმა ჯვარის მონასტერი და პალესტინის სიძველეები მოინახულა, სწორედ ამ დროს მას ფანქრით გადმოუხატავს შოთა რუსთველის გამოსახულება. ასევე, 1883 წელს რუსთველის ფრესკა უნახავს პროფ. ალ. ცაგარელს, რომელიც იერუსალიმში სამეცნიერო მიზნით იმყოფებოდა, მან პალესტინის სიძველეები აღწერა და ჯვარის მონასტერში დაცული ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის კატალოგი შეადგინა. ალ. ცაგარელმა თავისი დროისათვის გავრცელებულ შეხედულებათა საფუძველზე განაცხადა, რომ თამარ მეფემ სალაღინს, მის მიერ 1187 წელს იერუსალიმის აღების შემდეგ, მის მიერ დაპყრობილ ჯვარის მონასტერში 200 ათასი დინარი შესთავაზა და ყველა იმ ქართული წმინდა რელიქიის დაბრუნება მოსთხოვა, რომლებიც მუსლიმებმა ქართველებს იერუსალიმის აღების დროს წაართვეს. ალ. ცაგარელი ფიქრობდა, რომ შოთა რუსთველმა ჯვარის მონასტერი თამარ მეფის ნება-სურვილითა და მხარდაჭერით მოხატა (ცაგარელი, 159-163). მეცნიერთა ნაწილის ვარაუდით, რომლებიც 1192 წელს იერუსალიმში ქართველი ელჩის ჩასვლის შესახებ არაბულ წყაროებში დაცულ ცნობებს იმოწმებენ, თამარმა იერუსალიმში ელჩად შოთა რუსთველი წარგზავნა (მენტეშაშვილი, 1958: 19). ალ. ცაგარელის შემდეგ ეს მოსაზრება ს. კაკაბაძემაც გაიზიარა. თუმცა, როგორც მკვლევარები მიუთითებენ, არც ერთ წყაროში სახელდებით ელჩის ვინაობა დასახელებული არაა. ამიტომ ეს მხოლოდ მეცნიერთა ვარაუდად უნდა მივიჩნიოთ და არა დოკუმენტურ ცნობაზე დამყარებულ დასკვნად. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ღვთის წყალობით წმ. მეფე თამარმა სალაღინთან და მის შვილებთან კარგი ურთიერთობის დამყარება მოახერხა, ამიტომ მისი მეფობის პერიოდში ქართველთა მოღვაწეობა წმინდა მიწაზე არც შეწყვეტილა და არც შეზღუდულა.

პლატონ იოსელიანს მიაჩნდა, რომ შოთა რუსთველი იერუსალიმში გარდაიცვალა 1215 წელს; ზაქარია ჭიჭინაძის აზრით, რუსთველი საქართველოდან „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერის გამო განდევნეს და იგი იერუსალიმში გარდაიცვალა (ჭიჭინაძე, 1887: 34). მოგვიანებით ამ საკითხთან ერთად ფრესკის შესახებაც გამოთქვა მოსაზრება (ჭიჭინაძე, 1918: 10-11). 1887 წელს შოთა რუსთველის იერუსალიმური ფრესკისადმი დამოკიდებულება

ოლივერ უორდროპმაც გამოხატა; ცნობა შოთა რუსთველის შესახებ მოგვაწოდა ალ. ცაგარელმა (ცაგარელი, 1888: 94-95). ა. ქუთათელაძემ გაზეთ „ივერიაში“ გამოაქვეყნა ჯვარის მონასტრის ფრესკების აღწერილობა; იგი წერდა, რომ მონაზონმა ნისიმემ მას გადასცა იერუსალიმიდან ჩამოტანილი ხელნაწერი, რომელშიც ფრესკების აღწერილობა იყო დაცული, მათ შორის იყო შოთა რუსთველის ჯვარის მონასტრისეული ფრესკა (ქუთათელაძე, 1889: 3-4). 1896 წელს მ. ჯანაშიელმა მრავალრიცხოვანი ღეგენდის საფუძველზე შოთა რუსთველის შესახებ საკმაოდ ვრცელი მონოგრაფია გამოაქვეყნა (ჯანაშიელი, 1896). 1899 წელს იერუსალიმის ჯვარის მონასტერი მოუხილავს დეკანოზ პეტრე კონჭოშიელს და ფრესკაც უნახავს. თვითმხილველთა გადმოცემით, უკვე XX საუკუნის დამდეგიდან აღარც წარწერა ჩანდა და აღარც ფრესკა. 1902 წელს იერუსალიმში სამეცნიერო მივლინებით მყოფ ნიკო მარს ფრესკა აღარ დახვედრია, იგი ზეთის საღებავით ყოფილა დაფარული (მარი, 1903: 120). მან იპოვა იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის ალაპთა ხელნაწერი წიგნი და გამოაქვეყნა იგი. მასში მოხსენიებულია შოთა მეჭურჭლეთუხუცესი: „ამასვე ორშაბათსა ალაპი შოთაძესა მეჭურჭლეთუხუცესისაჲ. ვინ შეცვალოს, შემცა-ცვალებულ არს სჯული-საგან ქრისტეანეთაჲსა“ (მარი, 1914: 78, VIII). მეცნიერთათვის მოულოდნელი იყო, რომ ნიკო მარს ამ ალაპის კომენტარი არ გაუკეთებია. კორნელი კეკელიძის აზრით, ეს სააღაპე მოსახსენებელი XIV საუკუნეზე ადრე არ უნდა ყოფილიყო შეტანილი წიგნში (კეკელიძე, 1958: 111-114), რის შემდეგაც საკითხის ხელახლა კვლევა გახდა საჭირო.

წმ. მღვდელმოწამე გრიგოლ ფერაძე ფიქრობდა, რომ შოთა რუსთველი ჯვარის მონასტერში ცხოვრობდა როგორც ბერი, იქ გარდაიცვალა და იქვე დაასაფლავეს.

1956 წელს ელენე მეტრეველმა გამოსცა ტიმოთე გაბაშიელის „მიმოსვლანი“, რომელსაც დაურთო გამოკვლევა. მან შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის ალაპის ტიშენდორფისეულ ხელნაწერზე დაკვირვების შედეგად დაასკვნა, რომ ალაპის დათარიღება XIII საუკუნის პირველი ნახევრით შესაძლებელი ხდება მასთან ერთად მოხსენიებულ ისტორიულ პირთა ვინაობის დადგენით. მკვლევრის ეს მოსაზრება სარწმუნოდ მიიჩნია ალ. ბარამიძემ (ბარამიძე, 1961: 409). 1962 წელს ელენე მეტრეველმა გამოაქვეყნა ჯვარის მონასტრის ალაპები გამოკვლევითურთ,

რომელშიც თავისი ადრე გამოთქმული მოსაზრება ახლად მიკვლეული დოკუმენტების საფუძველზე კიდევ უფრო მეტად გაამყარა.

1960 წლამდე პოეტის ეს უნიკალური გამოსახულება დაკარგულად ითვლებოდა, ოღონდ ჯვარის მონასტრის ბერძენ მოწესეთა შორის გავრცელებული ყოფილა ლეგენდა შოთა რუსთველის საფლავის ჯვარის მონასტერში არსებობის შესახებ. XX საუკუნის 40-იან წლებში უკრაინელ ტურისტთა ჯგუფს ცოცხალი ყვავილებით მოურთავს შოთა რუსთველის სავარაუდო საფლავის ადგილი. ამ ჯგუფის წევრი მწერალი გრ. პლოტკინი მოგვითხრობს, რომ ჯვარის მონასტერში მოსმენილი ლეგენდის თანახმად, რუსთველს კარისკაცობა დაუტოვებია, ბერად შემდგარა, იერუსალიმში „ფესშიშველი“ მისულა, ქართველთა ჯვარის მონასტერში დამკვიდრებულა, იქაური ბერების დახმარებით მონასტრის შიდა კედლები მოუხატავს, იქვე, იერუსალიმში გარდაცვლილა და მონასტერში, მარჯვენა სვეტის ძირას დაუსაფლავებიათ. სწორედ ამ ლეგენდის გაცოცხლება გახდა შემდეგში სამეცნიერო ექსპედიციის იერუსალიმში წასვლის საფუძველი. ექსპედიციამ აკადემიკოსების ირაკლი აბაშიძის, აკაკი შანიძისა და გიორგი წერეთლის შემადგენლობით მიაკვლია და ზეთის საღებავის სქელი ფენით დაფარულ კედელზე საღებავის მოცილების შემდეგ კვლავ გამოაჩინა რუსთველის ფრესკა და წარწერა. მათ აღადგინეს და საქართველოში ჩამოიტანეს ამ ფრესკის ფერადი და შავ-თეთრი ფოტოპირები. აღდგა ფრესკის წარწერაც, რომელიც მანამდე სწორად გაშიფრული არ იყო; ისიც დადგინდა, რომ ჯვარის მონასტერზე მუსლიმთა მრავალგზის თავდასხმის გამო კედლის მხატვრობა რამდენჯერმე დაზიანდა, რის შემდეგაც იგი რამდენიმეჯერ ისე განუახლებიათ, რომ ძველი მოხატულობა და წარწერები შენარჩუნებულიყო. ამიტომ შოთა რუსთველის ფრესკის წარწერა (ქარაგმის გახსნით) – „ამისა დამხატავსა შოთა[ს] შეუნდგენს ღმერთმან ამინ“ – რეალობას უნდა ასახავდეს. პორტრეტის ზემოთ, წარწერის ბოლო სტრიქონად მიწერილია „რუსთველი“. სამეცნიერო მივლინების მონაწილეთა დასკვნით, შოთა რუსთველი იყო თუ არა იერუსალიმში, ან არის თუ არა მისი საფლავი ჯვარის მონასტერში, საბუთების უქონლობის გამო გადაჭრილად ვერ ჩაითვლება (აბაშიძე, შანიძე, წერეთელი, 1961: 80).

სამეცნიერო ექსპედიციის მონაპოვართა საქართველოში ჩამოტანის შემდეგ სამეცნიერო მიმოქცევაში შევიდა იერუსალიმური ცნობები შოთა რუსთველის შესახებ. შ. ნუცუბიძის მოსაზრებით, რუსთველი დასაფლავებულია ჯვარის მონასტრის შიგნით, იმ სვეტის ძირას, რომელზედაც პორტრეტია გამოხატული. ეს შეხედულება, ჩანს, ემყარებოდა ძველთაგან მომდინარე იმ საეკლესიო ტრადიციას, რომლის მიხედვით გამოჩენილი მოღვაწის პორტრეტი მისი საფლავის ზემოთ იხატებოდა. იგივე მოსაზრება გამოთქვა შ. ამირანაშვილმა, რომელიც ფიქრობდა, რომ თამარ მეფემ იერუსალიმში სალადინის კარზე ელჩად შოთა რუსთველი წარგზავნა (ამირანაშვილი, 1961: 70), მაგრამ წყაროების მიხედვით ეს მოსაზრება ჯერჯერობით ვერ მტკიცდება; ვ. ცაფერისმა წყაროების დაუმოწმებლად თამარ მეფის მიერ შოთა რუსთველის ელჩად წარგზავნისა და იქ სამონასტრო საქმეთა მის მიერ მოწესრიგების, მათ შორის, ტაძრის განახლების შესახებ წარმართა მსჯელობა; იცხაკ დავიძმა ლეგენდებზე დაყრდნობით, ჯვარის მონასტერში არქეოლოგიური კვლევა დაიწყო; მისი აზრით, შოთა რუსთველის ფრესკა, სხვა ქართველ საერო და სასულიერო პირებთან ერთად, ისეთ შთაბეჭდილებას ტოვებს, რომ ისინი ჯვარის მონასტრის ფრესკების მეორე ფენა უნდა იყოს, ე. ი. დაბატებულია XII-XIII საუკუნეებში (დავიდი, 1976: 21, 279). ელდარ მამისთვალიშვილმა, ასევე, ლეგენდების საფუძველზე ივარაუდა შოთა რუსთველის იერუსალიმში მოღვაწეობა, მის მიერ პაღესტინისა და ეგვიპტის ქართულ მონასტერთა აღდგენა, რის გამოც არის მისი სახელი უკვდავოფილი ჯვარის მონასტრის ფრესკით (მამისთვალიშვილი, 2002).

პავლე ინგოროყვამ განსხვავებული თვალსაზრისი გამოთქვა. მისი აზრით, შოთა რუსთველის იერუსალიმს ყოფნა, იქ გარდაცვალება და დაკრძალვა არასწორია (ინგოროყვა, 1958: 58, 114, 117). ივანე სურგულაძემ შოთა რუსთველის სამოსლის ანალიზის საფუძველზე დაასკვნა, რომ ფრესკა უნდა შესრულებულიყო XIV საუკუნემდე, ვიდრე „ხელმწიფის კარის გარიგება“ დაიწერებოდა (სურგულაძე, 1961: 3). მთავარეპისკოპოს პაპადოპულოსის ცნობით, ჯვარის მონასტერი აღადგინა შოთა რუსთველმა და მისი ფრესკა ამიტომაცაა გამოსახული წმ. მაქსიმე აღმსარებლისა და წმ. იოანე დამასკელის ფეხებთან. მისივე აზრით, ფრესკა XVII საუკუნეშია აღდგენილი (პაპადოპულოსი, 1905: 650; პაპადოპულოსის შრომა მითითებულია

ნინო თომაძის სადისერტაციო ნაშრომიდან: თომაძე, 2004). ცნობები შოთა რუსთველის ჯვარის მონასტერში მოღვაწეობის, ბერად აღკვეცის, გარდაცვალებისა და იქ დაკრძალვის შესახებ არ შემონახულა, ამას მხოლოდ ლეგენდები გვიამბობენ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მეცნიერთა ნაწილმა თქმულებებში შემონახული ლეგენდების საფუძველზე შოთა რუსთველის საფლავის არსებობა ჯვარის მონასტერში შესაძლებლად მიიჩნია.

როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ლეგენდის თანახმად, შოთა რუსთველს ჯვარის მონასტერში უნდა ემოღვაწა და იქვე უნდა გარდაცვლილიყო, რაც სამეცნიერო ლიტერატურაში სადავოდ არის მიჩნეული. ლეგენდების შექმნის საფუძველი მონასტერში დაცულმა მასალებმა განაპირობა. ამ ლეგენდებს საქართველოშიც იცნობდნენ. გადმოცემა-ლეგენდებიდან ყველაზე საეჭვო შოთა რუსთველის საფლავზე მინიშნებაა, რომლის სარგებლად არავითარი ხელშესახები საბუთი არ არსებობს. რა თქმა უნდა, შესაძლებელია, რომ შოთა რუსთველი ბერად აღკვეცილიყო, ჯვარის მონასტერში დამკვიდრებულიყო და იქვე გარდაცვლილიყო. მაგრამ ეს მხოლოდ ვარაუდია და ფანტაზიის სფეროს განეკუთვნება. გადმოცემები რუსთველის ბერად შედგომის, ჯვარის მონასტერში დამკვიდრებისა და იქ მისი დასაფლავების შესახებ ლეგენდურია, დოკუმენტურად არ დასტურდება.

არის თუ არა შოთა რუსთველის საფლავი მონასტერში, ამისთვის საჭიროა რამდენიმე პრობლემის გადაწყვეტა: 1. უნდა დადგინდეს, იყო თუ არა საერთოდ შოთა რუსთველი იერუსალიმში, რის შესახებაც ხელშესახები საბუთები არ გვაქვს; 2. იყო თუ არა ბერად აღკვეცილი; 3. ცხოვრობდა//მოღვაწეობდა თუ არა ჯვარის მონასტერში; 4. თუ ჯვარის მონასტერში იმყოფებოდა, რა სტატუსი ჰქონდა, რომელ წოდებას მიეკუთვნებოდა, საერო პირი იყო თუ სასულიერო, რადგან XIX-XX საუკუნეების მეცნიერები//ავტორები ხან ერთ ვერსიას უჭერენ მხარს, ხან – მეორეს; 5. თუ იგი ბერად აღკვეცილი იყო, მაშინ ფრესკაზე რატომ არის გამოსახული საერო პირის სამოსლით; 6. თუ ბერად აღკვეცილი არ იყო, შეიძლებოდა თუ არა, როგორც საერო პირს ეცხოვრა მონასტერში, იძლეოდა თუ არა მონასტრის განმახლებელისა და მისი ერთ-ერთი მზრუნველ-მეცენატის სტატუსი საამისო საფუძველს. თითოეული აქ დასმული პრობლემა პასუხს მოითხოვს, მაგრამ დოკუმენტების

უქონლობის გამო თითოეულ მათგანზე ჯერჯერობით საბოლოო სიტყვის თქმა შეუძლებელია.

მკვლევართა ნაწილი ფიქრობს, რომ ფრესკა ავტოპორტრეტია, რაც საეჭვო ჩანს, რადგან წარწერა მესამე პირად გულისხმობს შოთას, ხოლო თუ მეცენატი თავისი თანდასწრებით აკეთებინებს წარწერას, მასში ეს აისახება. ფიქრობენ, რომ ფრესკა XII საუკუნეში იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის შოთა რუსთველის-მეჭურჭლეთუხუცესის მიერ რესტავრირების ხანას განეკუთნება, რაც სარწმუნოდ შეიძლება მივიჩნიოთ. მეცნიერთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ 1643 წელს, ნიკიფორე ჩოლოყაშვილის მიერ ჩატარებული რესტავრაციისას, ტაძრის კედლებზე ის პიროვნებები გამოსახეს, რომლებიც მონასტრის ისტორიასთან იყვნენ დაკავშირებულნი და შოთა რუსთველის ფრესკაც XVII საუკუნეში უნდა შექმნილიყო. მაგრამ ელენე მეტრეველის კვლევამ აჩვენა, რომ XVII საუკუნეში სვეტებზე გამოსახულ ფრესკათა რესტავრაცია არ მომხდარა. მისი აზრით, XIV საუკუნის დამდეგს „ფრესკებს გაუცხოველეს დაზიანებული წარწერები და ამ გაცხოველების დროს უწინურმა მწერალმა ბევრი რამ გააფუჭა“ (მეტრეველი, 1956: 67).

შოთა რუსთველი-მეჭურჭლეთუხუცესი. ზემოთ ვახსენე, რომ ტ. გაბაშვილი აიგივებს შოთა რუსთველს, პოეტს, და მეჭურჭლეთუხუცეს შოთას, რის საფუძველი ჯვარის მონასტრის სვინაქსრის წიგნში დაცული ცნობა უნდა გამხდარიყო, ადაბთა წიგნში მოხსენიებულია შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის სახელი: „ამ[ა]სვე ორშაბათსა. ადაბი შოთ[ა]ისა. მეჭურჭლეთუხუცესის[ა]. ვინ შეცვა[ა]ლოს, შემცა-ცვა[ა]ლებულ [ა]რს სჯ(უ)ლისაგ[ა]ნ ქ[რ]ისტ[ე]ანეთ[ა]სა“ (მეტრეველი, 1962: 50-58; 179). როგორც ჩანს, დოკუმენტების საფუძველზე ჯვარის მონასტერში შეხედულება შოთა რუსთველისა და შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის იგივეობაზე ადრევე ყოფილა დამკვიდრებული. ამ პრობლემის შესახებ ტ. გაბაშვილმა თავის ნაშრომში სპეციალურად აღნიშნა, რის გამოც უფრო დამარწმუნებელი გახდა შოთა მეჭურჭლეთუხუცესისა და შოთა რუსთველის იგივეობის ვარაუდი. ზოგიერთი ავტორიტეტული მკვლევარი მიიჩნევდა, რომ ჩანაწერი შოთა მეჭურჭლეთუხუცესზე არ შეიძლება XIV საუკუნეზე ადრინდელი ყოფილიყო. ე. მეტრეველმა დოკუმენტურად გაარკვია, რომ შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის მოხსენიებული ადაბი დაწერილია არა უგვიანეს XIII საუკუნის პირველი ნახევრისა (მეტრეველი, 1962: 50-58; 179); ხსენე-

ბული საკითხის თაობაზე თავიანთი მოსაზრებები გამოთქვას აკაკი შანიძემ (შანიძე, 1961: 94), ს. ყაუხჩიშვილმა (ყაუხჩიშვილი, 1961: 114-119), პ. ინგოროყვამ (ინგოროყვა, 1963: 540). ფრესკის წარწერა გვაუწყებს, რომ შოთა რუსთველს [მეჭურჭლეთუხუცესს], XIII საუკუნის I ნახევარში შეუკეთებინებია და მოუხატვინებია ჯვარის მონასტერი. მისი ამ დიდი დამსახურების გათვალისწინებით, მოსახსენებელი მის სახელზე სააღაპე წიგნში შეუტანიათ, ხოლო ტაძარში მისი მცირე ზომის ფრესკა წარწერითურთ წმ. მაქსიმე აღმსარებლისა და წმ. იოანე დამასკელის ფრესკებს შორის, მათ ფეხებთან მოუთავსებიათ. ფრესკა განახლებულია XVII საუკუნეში. ფრესკის სიძველეს მონასტერშივე არსებული სააღაპე წიგნის მონაცემები მოწმობს. ჯვარის მონასტერშივე დამკვიდრებული ტრადიციიდან მომდინარე გ. გაბაშვილის ვარაუდი სრული ზედმიწევნობით დასტურდება. ფრესკაზე გამოსახული შოთა რუსთველი და ალაპებში მოხსენიებული „შოთა მეჭურჭლეთუხუცესი“ ერთი და იგივე პირია. იდენტიფიკაციას ხელს უწყობს დროის თანხვედრა და ამასთან ფრესკის წარწერის ცნობა, თუ რა ღვაწლის გამო შეუტანიათ მისი მოსახსენიებელი მონასტერში არსებულ სააღაპე წიგნში. ამასთანავე, როგორც ე. მეტრეველმა მიუთითა, სააღაპე წიგნში შეტანის წესის თავისებურებით დასტურდება (მოსახსენიებელი შეტანილია დიდ საუფლო დღესასწაულზე. მეტრეველი, 1962: 53), რომ შოთას მოსახსენიებელი, როგორც ჩანს, მის სიცოცხლეშივე შეუტანიათ. ამავე ხანებში არის იგი გამოხატული მონასტრის სამხრეთ-დასავლეთის სვეტზე. ყოველივე ამაზე დაყრდნობით შოთა რუსთველისა და შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის იგივეობის ვარაუდს მყარი საფუძველი მოეძებნა.

დაისვა კითხვა, თუ რომელ საგვარეულოებს ეყრდნობა მეჭურჭლეთუხუცესის თანამდებობა, რათა გარკვეულიყო შოთა რუსთველის მეჭურჭლეთუხუცესობის პერიოდი. ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, საკითხის გასარკვევად ორიენტირი შოთას მეჭურჭლეთუხუცესობა გახდა და კვლევამ მეცნიერები თორელთა საგვარეულომდე მიიყვანა (შოშიაშვილი, 1966; ცაიშვილი, 1966); კვლევის შედეგად აღმოჩნდა, რომ თამარ მეფის ეპოქაში მეჭურჭლეთუხუცესის თანამდებობა თორელებს ეჭირათ, თამარის გარდაცვალების შემდეგ – თორელებსა და ჯაყელებს. საისტორიო დოკუმენტები მიუთითებენ, რომ მესხეთის რუსთავს თორელები ფლობდნენ, რაც იმას

გავაზარაუდებინებს, რომ რუსთველობა შეიძლებოდა ამ საგვარეულოს წარმომადგენელს მიეღო. იმასაც ვარაუდობენ, რომ სახელი „შოთა“ ამ საგვარეულოში ერთ-ერთი გავრცელებული სახელი ყოფილა. თუმცა, თეიმურაზ ბაგრატიონის ცნობაც, რომ რუსთველი თბილისთან ახლოს მდებარე რუსთავის მფლობელობას უნდა ნიშნავდეს, შესაძლოა რაღაც რეალურს ასახავდეს, რადგან ფეოდალთა საგვარეულოები არა მხოლოდ თავიანთ მშობლიურ მხარეში ფლობდნენ მამულებსა და ციხე-ქალაქს, არამედ სხვა კუთხეში მდებარე მამულებსა და ციხე-ქალაქსაც, რომელსაც მეფე უბოძებდა მას სამფლობელოდ და საგამგებლოდ. მაგრამ აქ სხვა საკითხი დაისმის, ვის ეკუთვნოდა XIII საუკუნის დასაწყისში თბილისთან ახლოს მდებარე რუსთავი, რაზეც სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია შეხედულება, რომ რუსთავს თორელები არ ფლობდნენ, იგი სხვადასხვა დროს სხვადასხვა საგვარეულოს სამფლობელო იყო; წყაროების მიხედვით, თამარის მეფობისას რუსთავის მფლობელი ზაქარია მხარგრძელი ყოფილა.

მეცნიერთა შორის აზრთა სხვადასხვაობას ვაწყდებით იმის თაობაზეც, თუ როდის უნდა სჭეროდა შოთას მეჭურჭლეთუხუცესის თანამდებობა. ნაწილი ფიქრობს, რომ მას ეს სახელი თამარის მეფობის პერიოდში ეჭირა, რადგან ლაშა-გიორგიმ დედის გარდაცვალების შემდეგ მისი ერთგული ვაზირები თითქმის ჩამოიცილა და ვარაუდობენ, რომ შოთასაც ჩამოართმევდა მეჭურჭლეთუხუცესობას. მეცნიერთა მეორე ნაწილი სხვა თარიღს ვარაუდობს, კერძოდ, 1189-1221 წლებს, რაც ლაშა-გიორგის მეფობის წლებსაც მოიცავს, თუმცა ეს სათანადოდ არგუმენტირებული არაა. ვფიქრობ, მეორე თვალსაზრისი საყურადღებოა იმის გამო, თუ გიორგი IV-ის პირად ცხოვრებას გავადევნებთ თვალს. მისი პირადი ცხოვრება ტრაგიკულად წარიმართა, მას ველისციხელი ქალი შეუყვარდა და უფლისწული დავითიც სწორედ მისგან შეეძინა; კანონიერად არ უქორწინია, რადგან სამეფო კარმა მეფეს მდაბიო ქალზე ქორწინების უფლება არ მისცა, ხოლო ლაშა-გიორგიმ უსიყვარულოდ ქორწინება, რასაც მისი წინაპრები მისდევდნენ და, შეიძლება ითქვას, უსიტყვოდ აღასრულებდნენ, არ ისურვა. ლაშა-გიორგის ცხოვრებისეულ ამ რთულ ეპიზოდში შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსნის“ გავლენა შეიძლება დავინახოთ, რაც სიყვარულისათვის ბრძოლით გამოიხატება. ამიტომ დასაშვებია, რომ შოთა რუსთველ-მეჭურჭლეთუხუცესს, როგორც

პროგრესულად მოაზროვნესა და სამეფო ოჯახის მოწყობის ახალი იდეის ავტორს, სიახლის დამამკვიდრებელს, მეფემ სახელო, თანამდებობა შეუნარჩუნა 1221 წლამდე, რა დროიდანაც ივანე (ყვარყვარე) ციხისჯვარელი იმყოფებოდა ამ თანამდებობაზე (შესაძლოა, შოთა რუსთველ-მეჭურჭლეთუხუცესი 1221 წელს გარდაცვლილიყო და ახალი მეჭურჭლეთუხუცესიც ამიტომ დაინიშნა). აქ კიდევ ერთი საკითხი იჩენს თავს, როდიდან შეიძლებოდა შოთა რუსთველს მეჭურჭლეთუხუცესის თანამდებობა მიეღო? ვარაუდობენ, რომ 1189 წლიდან ეს თანამდებობა თავისუფალია და სწორედ ამ წლიდან შეიძლებოდა მას ეს სახელო სჭეროდა. მაგრამ აქ კიდევ ერთი პრობლემაა: თუ ჭიაბერის დაწერილზე ხელისმომწერი შოთა ჭიაბერის ძეა და იგი შოთა რუსთველია, თუ ის დოკუმენტის შედგენის დროს უკვე იყო მეჭურჭლეთუხუცესი, მაშინ ამ დაწერილში მისი თანამდებობა აღნიშნული იქნებოდა, რასაც საბუთში ვერ ვხვდებით, ხოლო ჭიაბერის დაწერილი დაახლ. 1189//1190 წლებითაა დათარიღებული. ეს ჩემი ვარაუდია და იგი შემდგომ კვლევას მოითხოვს. თუმცა, სამეცნიერო ლიტერატურაში ჭიაბერის სიგელზე ხელისმომწერი შოთა ზოგ მეცნიერს შოთა რუსთველად მიაჩნია, ზოგს – არა.

იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის მასალებმა შოთა რუსთველის ბიოგრაფიისათვის რამდენიმე ძვირფასი ცნობა გამოავლინა, რამაც მნიშვნელოვან შედეგებამდე მიგვიყვანა: იერუსალიმის ჯვარის მონასტრიდან შოთა რუსთველის შესახებ ჩვენამდე მოაღწია ქართველი მოხუცი დიდებულის ფრესკამ, რომელსაც ახლავს წარწერა, და სააღაპე წიგნის ჩანაწერმა, რაც პოეტის ბიოგრაფიის ზოგიერთი დეტალის აღსადგენად ცოტა არაა. წარწერა ორი ნაწილისაგან შედგება: პირველში აღნიშნულია, რომ შოთა არის მონასტრის მომხატველი, ე. ი. მომხატვინებელი, და მისთვის ღვთისაგან შენდობის თხოვნაა ასახული. წარწერის მეორე ნაწილში მხოლოდ ერთი სიტყვაა: „რუსთველი“, რაც პორტრეტზე გამოსახული პირის ვინაობაზე მიუთითებს; საეჭვო არაა, რომ ამ წარწერის „შოთა“ „რუსთველის“ სახელია. წარწერის ორივე ნაწილი შეეხება სვეტზე გამოსახულ პირს და მის ღვაწლს ასახავს: იგი ჯვარის მონასტრის მომხატვინებელი შოთა რუსთველია; წარწერის სიტყვა „დამხატავი“ ნიშნავს მომხატვინებელს, რომელმაც მონასტრის ფრესკების მოხატვისათვის ხარჯი გასწია. ალაპთა წიგნში ორშაბათ დღეს განწესებულია შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის

მოსახსენებელი, რაც იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის წინაშე მის დეაწლზე მიუთითებს. ამ საბუთების საფუძველზე ჯვარის მონასტერში ადრევე დამკვიდრდა შეხედულება შოთა რუსთველისა და შოთა მეჭურჭლეთუხუცესის იგივეობაზე, რაზეც XVIII ს. 50-იანი წლების თბილელმა ეპისკოპოსმა ტ. გაბაშვილმა თავის ნაშრომში სპეციალურად აღნიშნა, რის გამოც შოთა მეჭურჭლეთუხუცესისა და შოთა რუსთველის იგივეობის ვარაუდი, რაც ფრესკის, წარწერისა და ალაპის ურთიერთშეჯერების მიხედვით ეჭვიმუტანლად დგინდება, უფრო დამარწმუნებელი გახადა. ყოველივე ამან შოთა რუსთველი ჩვენ წინაშე წარმოაჩინა, როგორც თავისი დროის ერთ-ერთი მაღალი თანამდებობის პირი, რომელსაც წვლილი შეუტანია იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის, ერთ-ერთი ქართული საგანმანათლებლო ცენტრის მოვლა-პატრონობაში, კონკრეტულად, მის განახლება-რესტავრირებაში. ხშირად ქართველი საერო პირები და სასულიერო მოღვაწეები საქართველოდანვე უზახავნიდნენ შეწირულებას საზღვარგარეთ არსებულ ქართულ სამონასტრო კერებს. იგივე შეიძლება ვიფიქროთ შოთა რუსთველთან დაკავშირებით; კითხვის ნიშნები რჩება თეიმურაზ ბაგრატიონის ცნობებთან დაკავშირებით, რადგან ისინი არც ერთ სხვა დოკუმენტში არ არის დამოწმებული. იგივე ითქმის მის შემდგომ გამოთქმულ მოსაზრებებზეც შოთა რუსთველის იერუსალიმში ყოფნასთან დაკავშირებით, ე. ი. საამისო წყაროები არაა გამოვლენილი. ლეგენდები, რომელთა მიხედვით შოთა რუსთველმა იერუსალიმში თავადვე იმოგზაურა და მონასტრის აღსადგენი სამუშაოებიც მისივე ხელმძღვანელობით ჩატარდა, საბუთებით არაა განმტკიცებული და ლეგენდად დარჩება მანამ, სანამ არ გამოჩნდება რაიმე დამადასტურებელი საბუთი შოთა რუსთველის იერუსალიმის ჯვარის მონასტერში ყოფნის, იქ მოღვაწეობის, გარდაცვალებისა და მონასტერში დაკრძალვის შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

აბაშიძე, შანიძე, წერეთელი, 1960 – ი. აბაშიძე, ა. შანიძე, გ. წერეთელი, შოთა რუსთველი ჯვარის მონასტერში//„საბჭოთა ხელოვნება“, 1960. №12.

ამირანაშვილი, 1961 – შ. ამირანაშვილი, შოთა რუსთველი ჯვარის მონასტერში//„საბჭოთა ხელოვნება“, 1961. №4.

არაბული, 1992 – გ. არაბული, შოთა რუსთველის ბიოგრაფია ქართულ მეცნიერებაში, თბ., 1992.

ბაგრატიონი, 1960 – თ. ბაგრატიონი, განმარტება პოემა ვეფხისტყაოსანისა, გ. იმედაშვილის რედაქციით, გამოკვლევითა და საძიებლით, თბ., 1960.

გაბაშვილი, 1956 – ტ. გაბაშვილი, მიმოსღვანი, ე. მეტრეველის გამოც., 1956.

დავიდი, 1976 – ი. დავიდი, თხზულებანი, I, თელ-ავივი – იერუსალიმი, 1976.

ვირსალაძე, 1973 – Т. Вирсаладзе, Роспись Иерусалимского К.м. и портрет Шота Руставели, Тб., 1973.

თომაძე, 2004 – ნ. თომაძე, იერუსალიმის ჯვარის მონასტერი ისტორიოგრაფიასა და საზოგადოებრივ ცნობიერებაში, სადისერტაციო ნაშრომი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2004.

ინგოროყვა, 1958 – პ. ინგოროყვა, შოთა რუსთველი, I ნაწილი, თბ., 1958.

ინგოროყვა, 1963 – პ. ინგოროყვა, თხზულებათა კრებული, I, თბ., 1963.

კეკელიძე, 1958 – კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბ., 1958.

მამისთვალიშვილი, 2002 – ე. მამისთვალიშვილი, იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის ისტორია (ქართული პერიოდი), გორი, 2002.

მარი, 1903 – Н. Марр. Предварительный отчет о работах на Синае и в Иерусалиме. «Сообщение Православного Палестинского общества», т. 14. №1. 1903.

მარი, 1914 – ალაბნი ჯვარის მონასტრისანი იერუსალიმსა შინა, გამოსცა ნ. მარმან, ს.-პეტერბურგი, 1914.

მენტეშაშვილი, 1958 – ა. მენტეშაშვილი, საქართველოს და ეგვიპტის ისტორიული ურთიერთობიდან, „დროშა“, 1958, №9.

მეტრეველი, 1962 – ე. მეტრეველი, მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის, თბ., 1962.

მუსხელიშვილი, 1965 – დ. მუსხელიშვილი, კახეთ-ჰერეთის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები, „ცისკარი“, 1965, №2.

ჟანენი, 1921 – რ. ჟანენი, ქართველები იერუსალიმში, ავტორის წინასიტყვაობით, ფრანგულიდან თარგმნა შადვა ვარდიძემ, სტამბოლი, სამბუქდავი კათოლიკე საგანისა, 1921.

სურგულაძე, 1961 – ივ. სურგულაძე, შოთა რუსთველის პორტრეტის შესახებ, გაზ. თბილისი, 1961, 20 აპრილი, № 94.

ქუთათელაძე, 1889 – ა. ქუთათელაძე, საისტორიო და საბიბლიოგრაფიო წერილი (ჯვარის მონასტერი და მისი მდგომარეობა 1845 წლამდე), გაზ. „ივერია“, 1889, 1 აპრილი, № 70.

ყაუხჩიშვილი, 1961 – ს. ყაუხჩიშვილი, შოთა რუსთაველი და ჯვარის მონასტერი, „მნათობი“, №2, 1961.

შანიძე, აბაშიძე, წერეთელი, 1961 – А. Шанидзе, И. Абашидзе, Г. Церетели. Поездка в Иерусалим, к вопросу о портрете Ш. Руставели. «Вестник академии наук СССР». М. №8. 1961.

შოშიაშვილი, 1966 – ნ. შოშიაშვილი, თორელთა საგვარეულო სახლის ისტორია და შოთა რუსთაველი, კრებ.: „შოთა რუსთაველი“, ხელნაწერთა ინსტიტუტის გამოც., თბ., 1966.

ცაგარელი, 1888 – А. Цагарели, Памятники груз. старины в Святой Земле и на Синае. //ППС. 1888.Т.4.Вып.1.

ცაიშვილი, 1966//1974 – ს. ცაიშვილი, შოთა რუსთაველი – დავით გურამიშვილი, თბ., 1974.

ცაფერისი, 1993 – ვ. ცაფერისი, იერუსალიმის წმ. ჯვრის მონასტერი, „რელიგია“, 1993, №6-7.

ჭიჭინაძე, 1887 – ზ. ჭიჭინაძე, ქართული მწერლობა მეთორმეტე საუკუნეში, თბ., 1887.

ჭიჭინაძე, 1918 – ზ. ჭიჭინაძე, შოთა რუსთაველის სურათის ამბავი, ჟურნ. „რუსთაველი“, №2, 1918.

ჯანაშვილი, 1896 – ჯანაშვილი, შოთა რუსთაველი, ტვ., 1896.

Nestan Sulava

TIMOTHE GABASHVILI ABOUT SHOTA RUSTVELI

Summary

Shota Rustveli's biography is obscure due to lack of documented information. Those few documented sources, where Shota Rustveli, or only the last name, Rustveli or the first name Shota is mentioned are not enough to restore his biography. The sources survived till present can be divided into two groups by their value and significance: 1. Historical-documentary materials and 2. Folklore materials. Historical-documentary sources contain very scarce information, limited to the name and title, while the folklore materials (legends, myths, folk poetry) generally depict the folklore fantasy, though might be memorising

historic facts and events as well. Drawing a dividing line between these two is almost impossible today. The situation is even more difficult since we do not have an original manuscript of the „The Knight in the Panther's Skin“ dated earlier than 16th century

Studying Shota Rustveli's biography, apart from having the value in itself, is needed for getting historical aspects of the „The Knight in the Panther's Skin“, behind which the allegories, symbols and enigmatic essence of the epic poem can be found.

The limited documentary materials about Shota Rustveli's biography can be divided into three groups: 1. Notes about the title - Rustveli, which should be the main focus for research, since this very name is mentioned in the prologue and epilogue of the poem, without mentioning the first name; 2. Notes about the name Shota, which is sometimes mentioned together with the last name Rustveli and sometimes separately; 3. Notes about Shota Rustveli, from those the inscription made underneath the Jerusalem fresco in Holy Cross Monastery is worth mentioning first of all, since others were made later. In this regard, the most interesting are the inscriptions made to the frescos and bas-reliefs of Rustveli such as the fresco in Kvabiskhevi basilica, Adzikvi bas-relief and the Jerusalem Holy Cross Monastery fresco, also the notes made to the Jerusalem repast book about Shota, a household keeper; as well as the historical sources and deeds from the Shota Rustveli's epoch – a note from the „Life of Kartli“ about Shota Toreli written by Chiaberi, i.e. the one made by the author of the signature on Zhinvani deed.

In my work I will discuss the documented sources survived in the Jerusalem Holy Cross Monastery, namely regarding the Shota Rustveli's fresco and the notes about Shota as a household keeper, mentioned in the repast book on the base of notes kept in Timote Gabashvili's work, The validity of Jerusalem source study materials about Shota Rustaveli's biography produced by Georgian and foreign scholars (Z. Chichinadze, V. Tsferis, Sh. Amiranashvili, I. David, E. Mamistvalishvili and others) and a legend based on them are not clearly defined. Therefore the aim of my work is to divide the reality and a legend when it comes to scientific discourse. This viewpoint is based on the notes in Timote Gabashvili's work.